

Frane Adam

Evropska/nacionalna latentna kriza smiselne orientacije – Diagnoza stanja

1. Uvod

V tem prispevku obravnavam družbeno krizo in pojave, ki so povezane z njo. Naj nanizam nekaj vprašanj. S kakšno krizo imamo opravka? Je to običajna že znana kriza v smislu finančne krize ali v smislu gospodarske recesije? Skozi smo skozi zdravstveno krizo (pandemijo Covida-19) – vemo (čeprav je šlo že mnogo v pozabo), kako smo jo preživeli, ne preveč uspešno (Adam, et al, 2023). Je kriza razpoznavna ali latentna oz. kriza, ki se odlaga in prikriva? Moramo govoriti o interakciji različnih kriz? So to začasne motnje, ali pa imamo opravka z resnimi sistemskimi disfunkcijami?

Sam menim, da lahko opredelimo te krizne pojave kot sistemske disfunkcije in to v različnih (pod)sistemih. V ozadju teh disfunkcij je družbena anomija, se pravi manifestne ali latentne oblike normativne dezintegracija in smiselne dezorientacije (Adam, 2024).¹ O tem je govora v nadaljevanju. Vendar pa pričujoča razprava podaja zgolj fragmentaren oris in nekaj – upam, da koristnih - iztočnic za bolj poglobljeno analizo.

2. Globalni kontekst

Po eni strani zaznavamo krizo kognitivno-smiselne pozicioniranosti posameznika v mikro okolju - kot tudi globalno - in njegovo ontološko

¹ Pojem anomalije je populariziral eden od začetnikov sociologije, E. Durkheim, najprej v delu O delitvi dela (1893) in nato v študiji o samomoru (1897). V prvem izhaja iz družbenih sprememb in pretresov, ki jih je povzročila industrijska revolucija oz. prehod iz tradicionalne v industrijsko družbo. V drugem delu pa analizira pomanjkljivo družbeno integracijo/kohezivnost kot dejstvo, ki vpliva na samomorilnost. Sam njegov pojem anomalije jemljem kot iztočnico za redefinicijo in aplikacijo v novem kontekstu družbenega razvoja.

negotovost. Po drugi strani ugotavljamo – na makro ravni - da so sodobne družbe vse bolj politično-ideološko polarizirane in čedalje težje dosegajo bazično soglasje za produktivno vodenje politike in sprejemanje odločitev. To se je pokazalo že v času pandemije, iz katere so mnoge države ali vsaj njihovi podsistemi (zlasti zdravstveni) izšli kot šibkejši, obremenjeni z mnogimi disfunkcijami in anomičnimi pojavi.

Poznamo zunanje faktorje kot so globalizacija, podnebne spremembe, celoten kompleks prehoda v tako imenovane trajnostni razvoj, obe vojni v Ukrajini in v Gazi – vse to se kopiči, toda več je sprenevedanja, sledenja ozkim interesom ali ignorance in cinizma ter solipsizma.

Nastaja nek čuden hibrid med *hipertehnististično družbo znanja* (na čelu z umetno inteligenco, digitalizacijo, robotiko, genetiko ter ideologijo transhumanizma) ter *postfaktično družbo*, kjer znanstvena dejstva ali argumenti ne veljajo dosti, so predmet apriornega osporavanja ali interpretacij, ki slonijo na personaliziranih zgodbah o tem, kdo vodi svet, zakaj se forsira cepivo proti covidu-19 ali komu je v interesu, da uprizarja paniko s tem v zvezi. V ozadju naj bi bili finančni interesi oz. interesi farmacevtske industrije, tudi znanstvenikov in biomedicinskih strokovnjakov v spregi s politiko – le-ta pa naj bi to izrabila za utrditev avtorske vladavine. Tu smo lahko opazovali nestrinjanje tudi na nivoju ekspertov in v okviru javne diskusije.

Podobno je z globalizacijo in s svobodnim pretokom ljudi, kapitala in blaga, ki je potekala več ali manj neregulirano. Najbolj jo je izkoristila Kitajska. Globalizacijo so najprej problematizirali ameriški (sicer progresivno usmerjeni) ekonomisti, zlasti Dani Rodrik – ta je govoril o paradoksalni globalizaciji - drugi so zaznali tendence de-globalizacije (med drugimi nobelovec P. Krugman). V Evropi pa je prevladovala pro-globalistična smer in doktrina. Zdi se, da so mnogi ekonomisti in politiki šokirani, ko je ravnokar izvoljeni predsednik do sedaj najmočnejše države na svetu oznanil, da bodo začele veljati carine na določene uvožene izdelke. Carine gotovo niso najboljše orodje za regulacijo globalnih

trgovinskih tokov, toda mnogi niso v zadnjih letih opazili tendenc de-globalizacije (in carine so grob ukrep v tem okviru). Tudi tu imamo opravka z nihanjem z veliko amplitudo. EU se šele zdaj s tem sooča, ni jasno kako hitro lahko napreduje v kolektivnega akterja, ki ne bo le instrument globalizacije, temveč tudi ščit pred njo.

Zdi se, da tu ni črno-bele slike, vsi – imamo potrebo po redukciji (hiper)kompleksnosti in se zato zatekamo k enostavnim oz. nepreverjenim razlagam. Znanstveniki iz tega niso izključeni, tu ne mislimo na ozke specializacije v naravoslovju, temveč na strokovnjake, naravoslovce in družboslovce, ki nastopajo v javnosti, zlasti v družbenih omrežjih. Nimamo samo fake news, imamo tudi »foggy news« (zamegljena sporočila), ki jih pogosto razširjajo posamezniki in institucije z avreolo stroke, izvedenstva in kredibilnosti (Adam, 2020a; Adam in Gorišek, 2022).

Lahko govorimo o nihanju (in prepletu) med razvito in sofisticirano tehnoznanostjo ter velikimi spoznavnimi simplifikacijami (in disonancami) v stilu »fake news« ter verovanjem v zarote, zlasti preko družbenih omrežij in spleta. Tudi sicer so v (civilno)družbenem in političnem okolju že nekaj časa vidna nihanja iz ekstrema v ekstrem, en ideološki ekstrem spodbudi drugega.

Sodobne družbe so nekako »ekscentrične«, nestabilne ali kot je to pred več šestdesetimi leti formuliral ameriški sociolog Amitai Etzioni, gre za »drifting societies«, ki nimajo sposobnosti (demokratskega) konsenza, toda tudi niso totalitarne. Po našem mnenju lahko govorimo o anomiji v obliki izgube oz. fragmentacije vrednotnega jedra in normativne dezintegracije. Izvorno je anomija opredeljena kot stanje normativne dezintegracije družbe, kar je posledica odsotnosti norm in zakonov (ali ti ne veljajo več, novih pa še ni). Toda možne so tudi druge situacije, ki pa sprožajo podobne posledice. Tudi prenормiranost ali nereflektirana in skrajno improvizirana uporaba zakonodajnih aktov vodi do tega, da jih ljudje ne upoštevajo ali jih ignorirajo, prej povečujejo nepreglednost kot da bi imeli regulativno funkcijo.

3. Kako se kriza/anomija kaže v delovanju ključnih podsistemov

V tem prispevku govorim o družbenih razmerah in razmerjih (moči) pri nas in v širšem kontekstu Evropske unije oz. mednarodnega okolja. Naj omenim, da sta v tej zvezi izšla dva zbornika z naslovom *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji* (INR, 2017 ter 2018- ta drugi zbornik je nastal na osnovi kritičnih pripomb in komentarjev na tekste v prvem zborniku). Ta dva zbornika sta metodološko zanimiva, sicer pa povzemam in deloma na novo predelujem spoznanja iz objav ter diskusij v zadnjih 2-3 letih. Fokus je na vprašanju, kako tematizirati družbeno krizo in anomijo, s kakšnimi trendi imamo opravka in kaj nas čaka v bližnji prihodnosti. Kot je znano, kriza ni samo nekaj negativnega, pomeni nevarnost, toda tudi (novo) priložnost. Z drugimi besedami, poskušam dati neko diagnozo stanja, zapopasti duh časa in na tej podlagi nakazati možnosti in opcije, ki jih imamo kot nacija in kot akter z določenimi, sicer omejenimi, pristojnostmi v okviru EU. Le-ta je sama v stanju stagnacije in se sooča z velikimi izzivi, vprašanje je, če jim bo kos. To bi lahko bilo izhodišče za strategijo razvoja, za anticipacijo tako zaželenih kot tudi vprašljivih stranskih posledic in eksternalij.

Kako se kaže krizno/anomično stanje v delovanju nekaterih pomembnih segmentov družbenega razvoja? Posebej na področju političnega odločanja, pravne države ter meritokratskega sistema.

3.1. Politično odločanje, stanje demokracije, fiskalna politika

V tej sferi so disfunkcije dokaj izrazite in to v mnogih državah EU, ne samo pri nas. Kažejo se v visoki politično-ideološki polarizaciji, interpretacijski kontraverznosti oziroma kakofoniji podatkov in interpretacij v okviru »postfaktične družbe« ter nezaupanju v politične institucije (več o tem v Adam,

2020). Po eni strani zaznamo (že dalj časa) pojav politizacije in ekskluzivizma, po drugi pa umik določenih družbenih skupin v istomisleča omrežja ali včasih že ekcesivno potrošništvo (kar pomeni, da kupna moč ta vidik akvizitivnega obnašanja še vedno omogoča). Ta polarizacija vodi v pojav, ki ga obelodanja znani izrek o dotikanju ekstremov (*les extremes se touchent* – Pascal). Če imate na eni strani gibanje woke (prebujenstvo), boste dobili na drugi QAnon (ali obratno). Doseganje soglasja je že itak težavna naloga, zdaj je pa še bolj, je skoraj misija nemogoče.

V tem kontekstu je težko govoriti o delujoči demokraciji. Imamo formalen okvir reprezentativne demokracije (in pravne države), vendar politične stranke niso kos svoji nalogi, opravljajo jo, vendar na nizkem nivoju intenzivnosti. Vključene so v sistem klientelizma, včasih so podvržene brezskrupoloznim lobistom in invazivnim skupinam pritiska iz različnih sfer, tudi ti. civilne družbe. Včasih se zdi, da bi bil naziv demokracija kar pravšnji, včasih pa bi rajši uporabili oznako anarhične demokracije. Razvidni so znaki oblastniške samovolje, cenzure, marginalizacije določenih oseb ali skupin, prav tako pa tudi kooptacije predstavnikov meritokracije. To sta dva mehanizma – marginalizacija in na drugi strani kooptacija - izločanja določenih mnenj ali pa se ta mnenja naredijo neškodljiva (seveda tudi neuporabna). Po drugi strani pa nekateri omenjajo »usoden demokratični deficit« ter »razpad zaupanja v demokracijo« (Toš, 2018).

Po mojem mnenju bi bilo treba izpostaviti tlečo finančno in fiskalno krizo. Gre pa za naslednje: država (pa tudi EU) imata cel kup obveznosti in bodočih stroškov, ki pa jih zdaj ne upoštevata (ali pa jih le v majhni meri) pri načrtovanju proračuna in zadolžitve v naslednjih 2-3 letih. Recimo: dolgotrajna oskrba, povečano financiranja zdravstva ter raziskovalne dejavnosti (ta naj bi se povzpela na 1% BDP-ja, to naj bilo letos 700 milijonov evrov), poplavna sanacija, dvig plač v rastočem javnem sektorju, tu so še posledice demografske krize (pokojnine), izgradnja stanovanj oz. stanovanjska politika, ki je odpovedala v mnogih članicah

EU. Potem so tu pospešena vlaganja v obrambo. To je kratkoročno. Potem pa imamo druge zaveze, ki so finančno zahtevne, zlasti v zvezi z zelenim prehodom, potem stroški povezani s prilagoditvijo podnebnim spremembam. In seveda nov investicijski cikel, o katerem je v znanem dokumentu govoril bivši italijanski politik in bančnik Draghi. Seveda precej tega denarja dobimo od EU, toda do kdaj bodo vplačnice v EU sklade še sposobne in voljne vplačevati? Vidimo Nemčijo, Francijo in Avstrijo, prva je v recesiji, druge dve sta preveč zadolženi oz. bi morali zadolženost zmanjšati (da o Italiji ne govorimo). Pri nas fiskalni svet sicer opozarja vlado, da bi morala biti pri porabi in zadolževanju bolj previdna, toda obenem ji daje odpustek, češ še dve leti imate časa, da uredite fiskalne zadeve.

3.2. Pravna država – med vladavino prava in vladavino s pravom

Tu se ne bi zdaj spuščal v pregrete diskusije o delovanju pravosodnega sistema. Gotovo deluje podoptimalno. Ali se njegovo delovanje izboljšuje ali ne, je posebno vprašanje. Ne smemo pozabiti, da ta veja oblasti sodi po zakonih, ki jih sprejme DZ (in v ozadju vlada). Ali ta ekcesivna produkcija zakonskih in podzakonskih aktov, odredb in drugih zavezujočih aktov in področnih pravilnikov spodbuja vladavino prava ali jo deformira? Opažamo dva povezana pojava. Prvi je v tem, da začne prevladovati postopek nad legitimnostjo (kot pravi N. Luhmann temu pojavu: Legitimität durch Verfahren) oz. legitimnost se nadomešča in upravičuje s postopki, vsebina pa gre v ozadje. Povečuje se netransparentnost, povečuje se birokratski aparat. Tako imenovano črkobralstvo oz. formalistično sklicevanje za zakonske predpise in na drugi strani arbitrarnost postaneta del zakonodajnega procesa, posledično pa del sodne prakse. Rezultat je drsenje vladavine prava (rule of law) v vladavino s pravom (rule by law). Z drugimi besedami, pravo postane instrument vladajočih (več o tem v Letnar – Černič, 2024). Tu imamo primer preobsežne normativne elaboracije, ki ima

podoben učinek kot da norm ne bi bilo (kot implicira pojem a-nomos), jih je pa preveč in izgubljajo (tako denar v visoki inflaciji) svojo regulativno funkcijo.

Te pojave sem opazoval na primeru Zakona o znanstveno- raziskovalni in inovacijski dejavnosti (ZZRiD). Poleg tega, da je bilo v sicer javno objavljeni pravni ekspertizi v njem zaznano več (potencialnih) kršitev Ustave, je dveh letih je doživel dve ali tri novelizacije (zadnja še ni končana), še posebej v zvezi s ti. odprto znanostjo. Pri tej ni več jasno, kakšni bodo kriteriji znanstvene uspešnosti. Stari ne veljajo več, novih pa še ni. Tipična anomija (v ozadju so pa milijoni). V času medvladja ali v času prevrednotenja vseh vrednost pa bo nekdo zmagoval, nekdo potegnil kratko. Meritokratski princip bo v ozadju, odprte bodo možnosti za diskrecijsko odločanje.

3.3. Meritokracija v primežu klientelima

Precej ljudi misli, da se pri nas centri odločanja izogibajo strokovnih in kompetentnih ljudi, ki bi lahko vplivali na odločanje oz. tu bili koristni. Toda ali to drži? Nekoliko to potrjuje ena od mednarodnih anket, kjer so Slovenci in Čehi bili mnenja, da v njihovih deželah strokovnjaki najmanj vplivajo na odločanje, ampak to je javnomnenjska, na hitro narejena zaznava. Tudi naša raziskava kaže, da kompetentni sicer napredujejo, toda težko pridejo do vodstvenih položajev, če nimajo drugih lastnosti (lojalnosti) ali niso vpeti v klientelistična omrežja. Toda, če pogledamo, koliko ekspertov in ljudi iz akademske sfere je pristalo na članstvo v strateških svetih, raznih komisijah in strokovnih skupinah, ki so se kot gobe po dežju zrastle okoli vseh ministrstev, agencij in seveda same (sedanje) vlade, potem bi morali spremeniti mnenje. Po mojih izračunih jih je najmanj tisoč. Se pa da to interpretirati kot kooptacijo, ki ima za cilj, da razvedeni in ne angažira kritični intelektualni potencial.

Tu bi bilo treba vsaj omeniti, da je Slovenija po nekaterih kazalcih družba, ki podpira razvoj meritokracije. Zlasti to velja za terciarno izobraževanje. V mlajši kohorti imamo sedaj skoraj 50 odstotkov oseb s terciarno izobrazbo, tudi visokošolske institucije so v razcvetu. Podobno je tudi v večini članic EU, kjer se je število diplomantov (vseh stopenj) terciarnega izobraževanja v zadnjih 10-15 letih skoraj podvojilo. Po podatkih Statističnega urada (SURS), ki so jih prevzele mednarodne baze podatkov, je Slovenija država z največjim deležem oseb, ki imajo doktorat oz. z njim primerljivo izobrazbo (za njo je Švica). Toda to statistični konstrukt, saj je SURS okoli leta 2017 k (pred)bolonjskim doktoratom prištel še predbolonjske magisterije (ki so se morali zaključiti v 2016). Gotovo to ni mednarodno primerljiv podatek. SURS je bil na to večkrat opozorjen, vendar tega podatka ni niti korigiral niti dodal razlage (Adam, 2020).

V sloj meritokracije spadajo ljudje, ki so na s svojim trudom in nadarjenostjo dosegli višje stopnje znanja in kompetenc. Iz tega sloja naj bi se rekrutirala tudi elita. Vprašanje pa je, ali so ti potenciali izkoriščeni ali odločevalci le simulirajo, da upoštevajo meritokratska merila. Zlasti to velja za upravno-politično sfero, ki je izpostavljena siloviti birokratizaciji (ne samo pri nas, tudi marsikje v EU). Vsaj omeniti velja, da imamo več principov promocije in mobilnosti, pri nas je pomemben zlasti klientelističen/neopatrimonialen princip. Drugo vprašanje pa je, ali lahko samo na podlagi formalne izobrazbe sklepamo, da gre za meritokracijo (Adam in Gorišek, 2020).

Naj samo omenim vidik v zvezi s kontraverznostjo ekspertnih mnenj in sploh vloge ekspertov v družbi. Zelo pogosto prihaja do tega, da so ta mnenja neusklajena in tudi nasprotujoča. Obstajajo metode, ki bi razkrile zakaj do tega prihaja (kot delfi metoda) in tudi pristopi, ki omogočajo, da se določene teme obravnavajo iz različnih, toda transparentnih izhodišč (ti. tekmovalno sodelovanje – adversial collaboration). Vendar se jih ne uporablja ali zelo redko.

4. *Forma mentis*

V ozadju opisanih oblik podoptimalne družbene regulacije je posebna vrsta mentalitete, ki je nastala kot reakcija in obenem kot prilagoditev na strukturne premike kot so globalizacija, zeleni prehod, boj s podnebnimi spremembami, hitra uveljavitev novih tehnologij (ko te prehitevajo etične okvire, v sociologiji je to poimenovano kot »cultural lag«), v zadnjem času tudi vojni spopadi in sploh nestabilno stanje v svetu. Vse te spremembe in prehodi vnašajo stres in zahtevo po novih prilagoditvah. Anomična forma mentis je znana od prej, toda je zdaj postala nekaj normalnega. Njeni simptomi so sprenevedanje, mimikrija, kognitivna disonanca, amnezija. Eden od simptomov tega sindroma je tudi hektika ali časovna zanka, ki se pojavi zaradi prevelike aktivnosti, kjer posameznik ali institucija nimata pravih prioritete in zmožnosti koncentriranega delovanja, obenem pa tudi ne zmožnosti distance ali »odklopa«.

Ne vemo, ali so to površinske maske, ki omogočajo preživetje v zapletenem svetu ali so globlje zasidrani simptomi. Niso pa to edini možni odgovori na strukturne spremembe. Imamo tudi empatijo, solidarnost, novo duhovnost, nepozitivistično in neideološko dojemanje znanja in znanosti. Gotovo tu ni črno bele situacije. Na splošno lahko rečemo, da ni poanta v pomanjkanju vrednot ali norm, temveč v njihovi nekonsistenci in pojavi, ki ga je znani sociolog (E. Goffmann) imenoval »upravljanje z vtisom« (impression management). Tu pa ne gre le za individualne mimikrijsko/hipokritične strategije preživetja v anomičnem svetu, temveč te strategije v veliki meri določajo javno, politično in institucionalno delovanje.

5. *Vita Contemplativa kot alternativa ali vsaj korekcija anomični formi mentis*

Ali bi bil večji poudarek na kontemplativnem življenju/habitusu neka vrsta alternative anomični mentaliteti in hiperaktivnosti ter hektiki sodobne družbe? Ali nam religiozno izkustvo in krščansko izročilo duhovnosti tu kaj pomagata?

Znano je, da je H. Arendt v svoji knjigi poudarila pomen vite active (aktivnega življenja) kot modusa, ki vzpostavlja moderno družbo, vita contemplativa pa se veže na tradicionalno pojmovanje (Arendt, 1996) ². Eden od sodobnih filozofov povzema, da Arendtova razume 20. st. kot obdobje akcije/aktivnost (Han, 2024). Pri tem ni docela jasno, kakšno vlogo ima kontemplativno življenje po koncu tradicionalnega režima, kajti tudi razumevanje/razmišljanje na osnovi razsojanja naj bi spadalo v domeno aktivnosti in ne kontemplacije (Jalušič, 1996: XLVII). Po drugi strani se zaveda, da znanstveno odkritja potrebujejo nek temeljit premislek. Gre za to... »da lahko spoznamo in zato tudi proizvedemo precej več, kot smo sposobni razumeti z mišljenjem, potem bi se res znašli takorekoč v svoji lastni pasti oziroma postali sužnji – ne svojih strojev, kakor se običajno misli, temveč - svoje lastne spoznavne zmožnosti, postali bi kreature brez duha, ki so jih zapustili vsi dobri duhovi in ki so nemočno izpostavljene vsakemu aparatu, ki ga lahko ustvarijo, ne glede na to, kako noro ali ubijalsko bi lahko učinkoval« (Arendt, 1996: 6). Iz tega sledi, da je vendarle potrebna distanca do človeške dejavnosti (akcije), potreben je razmislek o spoznavnih (z)možnostih. Eden od sodobnih filozofov (Han, 2024) pravi, da Arendtova izpostavlja možnost, da ima aktivno življenje oz. delovanje lahko nezaželene oz. nepredvidene posledice in da je treba to vzeti v obzir v smislu refleksije (»Besinnung«). Tu smo po mojem mnenju bližje kontemplativni usmerjenosti.

Nemško-korejski filozof Han – sklicujoč se na Heideggra, Cezanna in druge - zastopa nefunkcionalno pojmovanje kontemplativnega življenja. Tu ne gre za korekcijo in premislek o akciji oz. dejavnosti, kontemplacija je sama sebi namen in nima takorekoč nobene funkcionalnosti. Bistvo kontemplacije je nedejavnost (inactivity, Untätigkeit) in ta konstituira človeka. Ali kot pravi:« Brez trenutkov

² Eden od sodobnih filozofov pravi, da Arendtova pojmuje 20. st. kot obdobje akcije/aktivnosti ter pravi:«In the Human Condition , Arendt presents human action first and foremost in its greatness and dignity. Action, in the strong sense, produces history« (Han, 2024: 32).

premora ali obotavljanja, se delovanje spridi v slepo akcijo in reakcijo. Brez umirjenosti, se pojavi novi barbarizem. Tišina pogloblja razgovor« (Han, 2024:2).

Sam menim – v kontekstu pričujočega teksta – da se kontemplacija po eni strani nanaša na (meta)refleksijo (izraz je od sociologinje M. Archer, ki je sicer nekaj časa delovala v eni od komisij v Vatikanu), samospraševanje, notranji dialog, deliberacijo ter doseganje sposobnosti za predvidevanje posledic delovanja individualnih ali kolektivnih akterjev. To je funkcionalna kontemplacija. Delovanju oz. aktivnemu življenju se ne moremo odreči ali ga postaviti v oklepaj – kar včasih implicitno izhaja iz Hanove analize - lahko ga nadgradimo z boljšimi rešitvami in ga koncipiramo v smislu dolgoročno naravnane strategije ali vsaj izogibanja kratkoročnim odločitvam, na individualni in sistemski ravni.

Kako nam pri tem pomaga izročilo krščanstva? Znano je mistično-duhovno izročilo nekaterih meniških redov. V novejšem času je precej pozornosti vzbudila bolj intelektualna zasnova transcendence s strani teologa in znanstvenika (paleontologa) T. de Chardina (koncept noosfere). Omenil bi romarske poti, najbolj poznana Santiago de Compostela v Španiji. Pred časom smo brali, da EU financira ureditev romarske poti od Ogleja v Italiji do naše Svete Gore blizu Gorice. Prav tako bi cerkve in drugi sakralni objekti (izven množičnih obiskov pri obredih) lahko služile kot prostor meditacije in poglobljene samorefleksije. Ne samo za vernike, za nekonfesionalne člane in za vse druge, ki bi v tem videli neko priložnost za umiritev, za moment ne-dejavnosti in obenem doživljanje duhovnosti. To bil prispevek k reformiranju krščanstva in zlasti katolicizma. Ta spremembe (podobne reformaciji v 16. st.) nujno potrebuje (še bolj kot druge cerkve oz. denominacije). Ne domišljam si, da bi to pomembneje vplivalo na družbene anomalije in anomalije. Lahko pa ima vlogo majhne korekcije in pomaga pri oblikovanju Vite contemplative v kontekstu iskanja smisla in oblikovanju skupnosti.

Sklep

Kaj iz tega kritičnega orisa družbene krize lahko potegnemo nekaj naukov. Če hočemo spremeniti pogoje, ki spodbujajo anomične pojave in družbene krize, moramo najprej preoblikovati ali vsaj korigirati politično sfero v smislu zmernosti, zadržanosti, toda tudi demokratičnega in odločnega ukrepanja. Vsak nacionalni program se mora zavedati pomena znanja – vendar v kontekstu širšega pluralnega in interdisciplinarnega preverjanja in nadgrajevanja - profesionalne etike in vsega, kar daje človeku smisel, kar mu omogoča smiselno in racionalno orientacijo in odločanje.

Pomembno je tudi, da iščemo ustrezen pojmovni aparat in nova metodološka orodja za tematizacijo družbenih turbulenc, morfogenetske dinamike, ki povzroča nepredvidljive in zagonetne posledice. Tu se moramo opreti ne samo na teorijo kaosa (in jo redefinirati za potrebe proučevanja družbe), temveč tudi na moment paradoksa in paradoksalnosti družbenega dogajanja.

LITERATURA

Adam, Frane (2020), Med meritokracijo in populizmom, O kakofoniji podatkov v postfaktični družbi, IRSA, Ljubljana

Adam Frane in Gorišek Maruša (2020), Meritokracija – med mitom, normo in realnostjo, Družboslovne razprave, Ljubljana.

Adam, Frane ur., (2023), Analiza učinkovitosti obvladovanja epidemije v Sloveniji, Mednarodno-primerjalni in interdisciplinarni pristop, IRSA, Ljubljana.

Adam, Frane (2024) , Foreword, v: European Societies in Times of Anomie and Cognitive-Ethical Dissonance (ur. Adam F. in Gorišek M.), IRSA, Ljubljana

Arendt, Hanna, Vita Activa (1996), Krt, Ljubljana

Han , Byung-Chul (2024), *Vita contemplativa*, Polity Press, London.

Letnar-Čerňič, Jernej (2024): On The Dilemmas of Rule of Law, v: *European Societies in Times of Anomie and Cognitive-Ethical Dissonance* (ur. Adam, F. in Gorišek, M.), IRSA, Ljubljana

Toš, Niko (2018), *Vrednote v prehodu XII*, FDV, Ljubljana.